

Az idő gépházában – zenei bevezetés az egyházi év kezdetére

Bali János

A késő-órkori és a középkori gondolkozás a zene három világát különítette el: a *musica mundanát*, azaz a világ zenéjét vagy „szférák zenéjét”; a *musica humanát*, azaz az ember zenéjét, és a *musica instrumentalist*, azaz a hangszeres zenét. Annak idején a zenére még nem elsődlegesen érzelmkifejezőként tekintettek, mint a barokk korban, nem is hangulati háttérként, mit ma – hanem a kozmikus rend megnyilvánulásaként, mely egészen az érzékek szintjéig hatol le, és ott gyönyörűséget okoz. A három zenei világból legfelső a *musica mundana*, a világ és az idő matematikai rendje: ahol a kis egész számok – a 2 és 3 többszörös szorzatai – kormányozzák a világ mozgását: a négy elem ($4=2\times 2$) elegyedését, a négy évszakra és tizenkét ($12=4\times 3$) hónapra a férfias Nap által meghatározott körforgását és rendjének állandó ütközését a nőies Hold négyhetes ($7=4+3$) ciklusával; a nap és éjjel évszakonként változó hosszúságú 12-12 órájának hullámzását, a bolygó-mozgások hangközöknek megfeleltethető arányait.

Hallgatjuk a hangszerek hangját, halljuk az emberi éneket – de *hogyan* hallhatjuk a világ zenéjét?

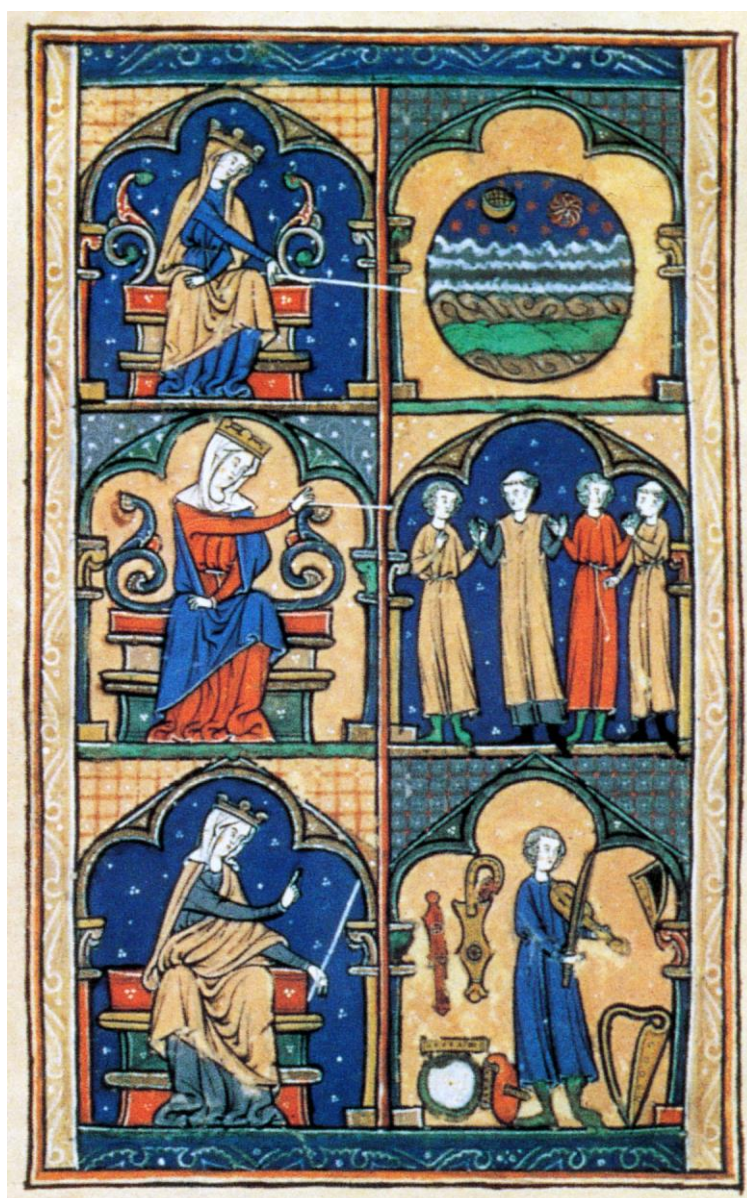
Az időt többnyire elszenvedjük, ám a percek pergésébe rejtőző halálfélelem ellen van egy ősi orvosság: az idő hullámzó ritmusába való belehelyezkedés. Ennek egy töredéke a szilveszter évről évre való megünneplése, ahol a pirotechnika a fény születésének ünnepére emlékeztet, s a mámor az elmúlás súlyát csökkentené – de az antik kultúrák a naptárhoz kötött ünnepeik révén ennél sokkal mélyebb kapcsolódást tudtak teremteni az idővel, ezen át a természettel, s a táplálékot adó mezőgazdasággal is. Ezek tapasztalataiból táplálkozva tudta a kereszténység is kialakítani az idő belakásának saját stratégiáját.

Az imaórák napi rendje a nyugati kereszténységben a 9. századra állandósult. Benne a nappal imádságai a napkeltétől kezdve a napnyugtához időzített vesperásig egyszerű rácsot, háromórás lüktetést jelölnek ki; a sötétben mondott imaórák pedig igazodnak a lefekvéshez-felkeléshez, és még a korban szokásos „nagy alvás” és „kis alvás” közötti éber órákat is kitöltik a több nokturnusból álló, hatalmas matutíniummal; s amint a nappali órák a vesperásban, úgy az éjjeliek a pirkadatkor mondott laudesben érnek határpontjukhoz. Az imaórák belső ritmusa egyszerre egységes – a zsoltárok váltott kórusokkal való éneklése révén – és változatos is: más-más a zsoltárok száma, s más-más egyéb tételek egészítik ki őket. A zsoltárok nagyívű, szabad versformáját ellenpontoszza a himnuszok jambikus tánca; a meghallgatott olvasmányokat pedig a rezponzóriumok felelgetése.

Az egyes énekek ritmusa beilleszkedik az imaórák nagyobb léptékű ritmusába; és az illeszkedés mikéntje – ahogy egy vesperás felépítése eltér egy napközi imaóráétól – állandóan tudatosítja, hogy a nap körforgásában hol is tartunk éppen. Ugyanígy, a napok sorozata egyházi évvé szerveződik, s ennek hatalmas méretű periódusa ugyanígy folyton a jelenlét nyomát hagyja a napi imaórákon: az év során más-más antifonák és rezponzóriumok kerülnek elő. A logosz megtestesülését, világosságának e világba jöttét ünneplő Karácsony a fény születésének Naphoz kötött ünnepe, míg a feltámadást ünneplő Húsvét a Naphoz és Holdhoz egyaránt kapcsolódik. Az „ünnepe” az idő megállítása a pillanat intenzitása által, a jelenlét erejének megmutatkozása; természetes, hogy a nagy ünnepek kisugárzása, készületi- és több napos ünnepi időszakok a legerősebb hangsúlyok az év tagolásában. De az általuk indukált mellett más struktúrák is megmutatkoznak az év zenéjének polifóniájában: a kozmikus Nap-kör sarokpontjait jelölik ki Keresztelő János és az arkangyalok ünnepei; Mária saját életének ünnepei saját rendjüket mutatják, s a szentek emléknapi meghitt kapcsolódási pontokat teremtenek a hitben megélt emberi sorsokkal.

A teljes egyházi év, így együtt, az idő strukturált belakása: *megszentelése*. Ahogy a zenéről szólva Szent Ágoston kiemeli, hogy a zene anyaga a számban való részesedés által válik istenivé, ugyanúgy, a véges, de magától elfolyó idő is a gépházába való belépés – a belső, fentről világító, a legkisebb részig lehatoló szám-szerkezet felmutatása és szimbólumainak megértése – által válik élhetővé, szentelődik meg. Akinek az élete megengedi, énekelje hát rendszeresen a zsolozsmát, vagy, ha nem tud kottát olvasni, csak mondja magában; de még ha valaki csak gondolatban idézi is fel néha az egész csodálatos, sokrétű, sokszintű, óriási ritmikai szerkezetet – már az is jól fog esni.

Így halljuk meg a szférák zenéjét: az állandóan jelen lévő nagy ritmus lüktetésébe, a nagy zenébe, a szent táncba való bekapcsolódás által.

Musica mundana, musica humana, musica instrumentalis
kódexkép a *Magnus liber organus*ból, Párizs, 13. sz. közepe
(Firenze, Bib. Laur., Ms. Plut. 29.1, fol. 0^v)